

УДК 159.9

ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

*Катерина Нор
Юлія Бабаян*

У статті автори розглядають роль самооцінки в контрольно-оціночній діяльності молодших школярів. Самооцінка як найважливіший механізм регуляції поведінки відіграє велику роль в оволодінні дитиною навчальною діяльністю. Основний акцент зроблено на прийомах формування самооцінки молодших школярів.

Ключові слова: самооцінка, контрольно-оціночна діяльність, молодші школярі, безбальне навчання.

ФОРМИРОВАНИЕ САМООЦЕНКИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

*Екатерина Нор
Юлия Бабаян*

В статье авторы раскрывают роль самооценки в контрольно-оценочной деятельности младших школьников. Самооценка как важнейший механизм регуляции поведения играет большую роль в овладении ребенком учебной деятельностью. Основной акцент сделан на приемах формирования самооценки младших школьников.

Ключевые слова: самооценка, контрольно-оценочная деятельность, младшие школьники, безбальное обучение.

FORMING OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN'S SELF-ESTIMATION

*Kateryna Nor
Yulia Babayan*

The authors reveal the role of self-control in the assessment activity of junior schoolchildren. Self-estimation as the most important mechanism for behaviour regulation plays an important role in the child's mastery of educational activity. The authors focused their attention on the formation of junior schoolchildren's self-assessment techniques.

Key words: self-appraisal, control-evaluation activity, junior schoolchildren, training without marks.

Постановка проблеми. Перехід сучасної освіти на компетентнісний

підхід, головною метою якого є не засвоєння учнями предметних ЗУНів, а

формування на їх основі цінностей, досвіду особистості, вплинув на позицію вчителя в освітньому середовищі. Це, у свою чергу, призвело до зміни змісту, методів і форм навчання, а головне – переосмислення вимог до контрольної-оцінної діяльності учня.

Одним із завдань безбального навчання відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів з базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» є формування в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності.

Розв'язання протиріч між об'єктивною необхідністю оцінки в навчанні та її негативним психологічним впливом на розвиток дитини, на наш погляд, полягає в тому, щоб оцінювання навчальних досягнень стало засобом активності та ініціативи самого учня як суб'єкта навчальної діяльності. Тому, вважаємо, необхідно починати роботу з формування в дітей навичок самооцінки.

Мета статті – визначити найбільш ефективні прийоми розвитку самооцінки як компонента контрольної діяльності молодших школярів.

Стан дослідженості проблеми. Різні аспекти оцінювання розглядали як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, розвиток внутрішніх мотивів пов'язаний із формуванням навчальних дій контролю й оцінки, що є складовими навчальної діяльності, зивчали Д. Ельконін, В. Давидов, Г. Цукерман; критерії та норми оцінювання на загальнопедагогічному рівні – А. Алексюк, Н. Буринська, О. Ляшенко, С. Сухорський, М. Ярмаченко; принципи оцінювання та вимоги до його здійснення – Ю. Бабанський, Є. Перовський, Г. Щукіна; зміст

функцій та завдань оцінювання – Ш. Амонашвілі, К. Делікатний, О. Локшина, В. Онищук, В. Полонський, О. Савченко, В. Сухомлинський; оцінку як засіб мотивації навчальної діяльності учнів визначали: Б. Ананьєв, О. Богданов, Л. Занков, І. Лернер, О. Савченко, І. Якиманська.

Проте, інші науковці (Ш. Амонашвілі, І. Гутник, В. Пилиповський, В. Сухомлинський, Г. Цукерман) відстоювали позицію безбального навчання, розуміючи під цим «змістовну вербалізовану оцінку» і вважали, ... що «бали – це помилкові мотиви учіння школярів...» [9]. В. Сухомлинський писав: «Я далекий від наміру вигнати оцінку зі шкільного життя. Ні, без оцінки нам не обійтись... Відсутність оцінки для дитини незрівнянно більша біда, ніж двійка. У свідомості дитини утверджується думка: «якщо в мене ще не має оцінки, означає, що я не попрацював як слід» [7]. Ш. Амонашвілі стверджує: «Оцінки, з одного боку, підміняють прямі мотиви навчання, а з другого – насаджують у процесі навчання нервовість, страх, неприязнь до вчителя. Можна примусити до учіння, змусити вчитися, але неможливо примусити до пізнавальної активності, бути залученим у процес пізнання. Радість, яка переживається в самому процесі пізнавальної діяльності або після її завершення, є найважливішим джерелом мотивації пізнавальної активності. Ось та радість і зникає у школяра, коли його навчальна діяльність керується за допомогою оцінки» [1, с. 26].

Виклад основного матеріалу. Для усунення негативних моментів у навчанні, сприяння гуманізації навчання, індивідуалізації навчального процесу, підвищення навчальної мотивації та самостійності в навчанні з'явилася ідея безбального навчання учнів початкових класів.

Безбальне навчання – це навчання, у якому форма оцінювання за числовою шкалою, заснованою на показниках помилок, замінюється контролем і оцінкою за показниками навчальної успішності. Безбальне навчання є для учнів необхідною, психологічно безпечною і організаційно комфортною умовою досягнення навчальної успішності.

Нова система оцінювання повинна розвивати в школярів уміння:

- перевіряти й контролювати себе;
- критично оцінювати свою діяльність;
- установлювати помилки і знаходити шляхи їх усунення.

У початкових класах має домінувати оцінка у вигляді вмотивованого оціночного судження, що дає можливість учневі усвідомити, як саме він виконав завдання, що вийшло добре, де допустився помилки, як її краще виправити. Цю змістову оцінку вчитель висловлює так, щоб у дитини був стимул до праці. Ще у свій час К. Ушинський писав: «Дитина, яка не познала радості праці в навчанні, яка не пережила гордості від того, що труднощі вдалося перебороти, глибоко нещасна... Інтерес до навчання з'являється тоді, коли є натхнення, що народжується від успіху в оволодінні знаннями; без натхнення учіння перетворюється для дітей у тягар» [8, с. 536].

Контрольно-оціночні вміння – це готовність особистості до ініціативних, усвідомлених, відповідальних дій щодо здійснення контролю й оцінки своєї діяльності.

Контроль містить у собі оцінювання (як процес) і оцінку (як результат) перевірки. Відмітка (бал) – це зафіксований результат процесу оцінювання. Оцінка – думка про цінності, рівні або значенні кого-чого-

небудь. Це є порівняння результату з еталоном. Основою для оцінки навчальних досягнень учня є підсумки контролю. Функції оцінки не обмежуються тільки констатацією рівня досягнень. Оцінка є засобом стимулювання учіння. Під впливом об'єктивного оцінювання в учнів формується адекватна самооцінка, критичне ставлення до своїх успіхів.

Посилаючися на зазначене, одним із завдань безбального навчання є формування в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності, а завдання вчителя навчити учнів самостійно оцінювати свою працю, тому що формування самооцінки – залог успішності учня.

А. Захарова визначає самооцінку «як оцінку людиною самої себе: своїх якостей, можливостей, здібностей, особливостей своєї діяльності [4, с. 58].

Самооцінка – як один із компонентів контрольно-оціночної діяльності, пов'язана не з виставленням собі балів, а з процедурою оцінювання. Вона більш усього пов'язана з характеристикою процесу виконання завдань, його плюсами та мінусами і менш усього з балами. Самооцінка включає в себе самоконтроль і самоперевірку. Самоконтроль не може існувати без наявності того, що перевіряється, контролюється.

Ю. Бабанський визначив самоконтроль як уміння самостійно знаходити допущені помилки, неточності, намічати способи усунення виявлених проблем. До прийомів самоконтролю відомий педагог відносить:

- уміння скласти самостійно план прочитаного тексту;
- користуючися цим планом уміти переказувати цей текст;
- уміти оцінювати отримані результати;

- проводити самоперевірку і взаємоперевірку тощо [2].

Самооцінка легше вводиться в навчальний процес, якщо в школярів немає іншого досвіду оцінювання і вони не відчувають впливу зовнішніх балів, тобто відразу включаються в навчальний процес, набуваючи навичок самооцінювання і самоконтролю. У цьому випадку діти охоче включаються в процедуру самооцінки та швидко виконують її, відчуваючи почуття задоволення від результатів навіть у випадку невдачі.

Формування оціночної діяльності треба здійснювати поетапно, а саме:

1) формування самооцінки навчальних можливостей із предметів, власних якостей (старанності, охайності), правильності виконання навчального завдання тощо;

2) формування самопізнання – осмислення та оцінювання власних якостей: «Який Я?»;

3) формування самовідношення – через емоційно-ціннісну самооцінку, взаємооцінку;

4) формування саморегуляції – рефлексія: «На що Я здатний?», «Чого досяг?», «Як стати краще?» тощо.

Процедура самооцінки може здійснитися тільки в тому випадку, якщо її передбачає та педагогічно точно організує вчитель. Процес самооцінки включає в себе:

- розробку вчителем для кожного конкретного випадку чітких еталонів оцінювання;
- створення необхідного психологічного настрою учнів на аналіз власних результатів;
- забезпечення ситуації, коли еталони оцінювання відомі учням і вони самостійно порівнюють із ними свої результати, роблячи при цьому відповідні висновки про ефективність роботи;

- співставлення учнями власної програми діяльності на наступний етап навчання з урахуванням отриманих результатів.

Тобто, можна визначити алгоритм формування самооцінки (питання, на які відповідає учень):

1 крок. Як необхідно виконати це завдання? Яка була мета, що треба зробити?

2 крок. Чи вдалося отримати результат? Чи знайдено рішення, відповідь?

3 крок. Чи повністю впоралися із завданням? Які допущено помилки? (У чому?).

4 крок. Чи повністю виконали завдання самостійно або з невеликою допомогою? (Хто допомагав? У чому?).

5 крок. На якому рівні успішності виконано завдання?

На початку виконання роботи можна запропонувати учням такі питання:

- Чи зможете ви виконати завдання?

- Чи є воно для вас важким?

- У чому полягає трудність?

- Із чого почнете виконувати роботу?

- Із яких етапів буде складатися робота?

- У якій послідовності ви будете виконувати завдання?

- Як ви себе перевірите?

- Які можливі помилки та труднощі можуть виникнути?

- Складіть алгоритм своєї роботи?

- Яка допомога знадобиться?

Після виконання завдання ми пропонуємо такі питання:

- Які цілі були реально досягнуті?

- Чи важким було це завдання? У чому його трудність?

- Чи успішно ви з ним упоралися?

- Чи важко було перевірити себе?

- Як ти зможеш перевірити себе зараз?

- На що будеш посылатися?
- Як ти тепер думаєш, для чого треба виконувати такі справи? У яких ситуаціях вони тобі знадобляться?
- Над чим ще треба попрацювати?
- Яку мету можна для себе поставити?
- Як би ви оцінили свою роботу?
- Як виконав свою роботу твій однокласник? Які труднощі він відчував?

Формування оціночної самостійності починається з перших днів дитини в школі. Оскільки першокласник у силу вікових особливостей не готовий до серйозних роздумів і світ сприймає душею та очима, починається робота з опису зорового й чуттєвого образу. Навчаючись у першому класі, учні набувають таких умінь:

- оцінювати свою роботу відповідно до запропонованих учителем критеріїв за допомогою «Чарівних лінієчок», кольорової райдуги тощо;
- співвідносити свою оцінку з оцінкою вчителя;
- домовлятися про вибір зразка для співставлення робіт;
- виявляти збіги і розходження своїх дій зі зразком.

Наприклад, на перших уроках можна з'ясувати, який елемент у написанні букви в дітей не виходить і чому, що необхідно зробити, щоб досягти відповідного зразка. Необхідно обговорити, що дає бездоганно виконана робота самому учневі. Нагадувати про те, що всі роботи треба виконувати охайно, чисто і відповідно до зразка. Таким чином відпрацьовується перший критерій охайності. Після виконання запропонованого завдання учень може зафіксувати на полях зошита думку про свою роботу. Потім у спільній діяльності відпрацьовуються інші зрозумілі для дітей критерії для

оцінювання усних відповідей та письмових робіт. Кожного разу учні вдосконалюють уміння оцінювати свою роботу, шукають причини, які поки що не дозволяють досягти бажаного результату. Таким чином, першокласники оцінюють свою роботу як суму багатьох умінь, кожне з яких має свої критерії оцінювання.

Прийоми самооцінки навчальної діяльності:

– *Драбинка.* На десяти сходинках драбинки діти відмічають, як засвоїли матеріал: нижня сходинка – не зрозумів, друга сходинка – вимагається невелика допомога або корекція, верхня – дитина добре засвоїла матеріал і роботу може виконати самостійно. (Це перший досвід дитини щодо самооцінки, що в подальшому буде формуватися та вдосконалюватися на кожному рівні. Найчастіше діти ставлять себе на верхні сходинки. Тут дуже важлива індивідуальна робота вчителя з кожним учнем).

– *Чарівна лінієчка* (автори: Т. В. Дембо і С. Я. Рубінштейн). На полях зошитів креслять шкали і відмічають хрестиком, на якому рівні, на їх думку, виконана робота (верхня точка – це найвищий рівень, що досягається, якщо завдання виконано відповідно до еталону; середній рівень – це середина лінієчки, якщо робота не повністю відповідає зразку; низький рівень свідчить про те, що робота виконана неправильно). Під час перевірки вчитель, якщо згоден із оцінкою учня, обводить хрестик, якщо ні, то креслить хрестик нижче, або вище. Такому виду оцінювання передусе наступна робота: 1) вибір критерію, за яким оцінюється робота (у першому класі дається тільки один критерій); 2) самостійна робота; 3) порівняння (аналіз) виконаної роботи з еталоном; 4) оцінювання.

Розбіжність в оцінюванні – привід

для рефлексії, що формує висновок та визначає, що треба доопрацювати.

– **Світлофор.** Оцінювання виконання завдань за допомогою кольорових сигналів: червоний – я вмію сам, жовтий – я вмію, зелений – потрібна допомога. Кожне виконане завдання в зошиті учень оцінює, подає сигнал учителю не тільки зовні (сигнальною карткою), але й на полях кольоровим кружечком. Під час перевірки вчитель ставить свій колір «світлофора». Збіг дитячої та вчительської оцінки означає, що учень вміє оцінювати свою роботу і це дуже добре. У випадку, коли учень завищив або занижив самооцінку, учитель ще раз пояснює дитині критерії оцінювання і просить у наступний раз ставитися до себе добріше або суворіше, або просто бути уважнішим.

Така самооцінка стимулює учня до самоконтролю.

– **Словесне оцінювання.** Усним відповідям учитель дає словесну оцінку: «Розумниця!», «Молодець!», «Відмінно!», «Добре» тощо.

– **«Зошит відкриттів»** – одна із форм для оцінювання творчості та ініціативи дитини в усіх сферах шкільного життя. У зошиті розміщуються творчі роботи учня, його цікаві питання, версії, думки, висновки.

– **Зошит «Що я знаю і вмію».** Такий зошит є в кожного учня. Мета – побачити своє просування, успіхи і прогалини в знаннях.

Ці документи постійно зберігаються в класній кімнаті, і всі зацікавлені (учні, учителі, батьки) можуть у будь-який час ознайомитися з ними.

Разом із дітьми створюються правила оціночної безпеки:

- не скупитися на похвалу;
- хвалити виконавця, критикувати виконавця (замість «Ти припустив три помилки в цьому

реченні!» сказати: «Давай пошукаємо, які помилки ти допустив у реченні»);

- ставити перед дітьми тільки конкретні цілі. Замість заклику «Будь уважним при виконанні роботи і не пропускай букв» потрібно сказати: «Ти в минулому диктанті припустився менше помилок, намагайся сьогодні ще краще виконати роботу»;
- формула «Знову ти ...» вірний шлях для вирощування невдах.

Вищезазначений список рекомендацій відкритий та може доповнюватися в процесі роботи.

Із першого класу доцільно розвивати зацікавленість самим процесом праці, заохочувати щонайменші вияви самовдосконалення. Вважасмо помилковим використання матеріальних заміників оцінок – рибок, зірочок, паперових прапорців тощо. Це, по суті, використання миттєвого стимулу «добре виконав – щось одержав», яке у свідомості дитини поступово перетворює навмання в гонитві за високими балами.

Отже, поєднання кількісної та якісної складових оцінювання дає найбільш повну картину динаміки розвитку кожного учня урахуванням його індивідуальних особливостей, тобто природність процесу контролю і оцінки. Зміни системи оцінювання в школі будуть адекватними напрямам модернізації освіти, якщо оцінювання буде розглядатися не тільки як засіб контролю досягнень навчальних результатів, але й як один із педагогічних засобів реалізації цілей освіти.

Висновки. Формування самооцінки молодшого школяра в умовах безбального навчання сприяє появі в учнів початкових класів потреби та бажання здійснювати контроль і давати

оцінку своєї діяльності. Поетапне формування контрольних оціночних умінь із поступовим ускладненням

вимог до них сприяє ефективному досягненню самостійності в контрольній оціночній діяльності учнів.

Література

1. Амонашвили Ш. А. Воспитательная и образовательная функции оценок и учения школьников / Ш. А. Амонашвили – М.: Педагогика, 1984. – 296 с.
2. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса в учебной деятельности / Ю. К. Бабанский – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
3. Захарова А. В. Как формировать самооценку школьника / А. В. Захарова, М. Е. Боцманова // Начальная школа. – 1992. – № 3. – с. 58–65.
4. Лісова С. Вплив самооцінки учнів на успішність навчального процесу / С. Лісова // Рідна школа. – 2000. – № 12. – с. 36–38.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа. – 1976. – Т. 5. – С. 426.
6. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1974. – С. 536.
7. Цукерман Г. А. Контроль и оценка как учебные действия ребенка / Г. А. Цукерман. – М.: АПК и ПРО, 2004. – 76 с.